

tiples es concentraren en una sola mà, el rei, aquest escampà els seus tentacles per tot el regne en forma de petits dèspotes que obren en el seu nom. A més de les guerres que determinaven la formació dels Estats i que per eixamplar el seu imperi invadien els pobles veïns, s'hi afegiren les guerres de religió, terribles, despietades com totes les guerres civils. No, el principal benefici del Renaixement afecta més a l'esperit. Per la seva acció els homes comencen a agafar confiança en la Terra.

S'ha atribuït a diverses causes el seu esclat i cadascuna s'ha valorat com a única o principal determinant. Qui creu que l'humanisme sobretot, fou abrivat per la caiguda de Constantinoble a mans dels turcs i la fugida del erudits que hi havia a la ciutat amb els manuscrits grecs que pogueren emportar-se. Altres, al descobriment d'Amèrica i l'enriquiment dels europeus amb l'or i la plata que arribaren d'allà. A més, el descobriment d'Amèrica comporta una capgirada en la concepció que es tenia de la Terra i de l'Univers. Altres atribueixen el miracle a la invenció de la impremta.

De totes maneres avui es acceptat per tothom que cadascuna d'aquestes causes contribuï amb eficàcia dins del radi d'acció al seu abast. L'home d'estudis ha arribat per fi a un concepte biològic del món: en Biologia un efecte necessita un concurs de causes, una conspiració de causes, com diu un investigador.

A totes aquestes causes, però, cal afegir-hi potser la més decisiva de totes: que l'Edat Mitjana espiritualment i materialment se n'anava a la posta. Havia complert el seu cicle. Ja havien acabat les grans invasions, l'èxode en massa de multituds que es desplaçaven i irrompien en un altre país on s'installaven atemoritzant i vexant els habitants anteriors primer, esclavitzant-los després, barrejant-s'hi per fi intercanviant entre vençuts i vencedors idees, lleis i costums, amb el predomini al capdavant del més civilitzat. Fet molt important: l'invasor trencava tota relació amb els homes i país d'origen sense voler-ne acceptar cap dependència ni tan solament l'hegemonia espiritual. (En debutar l'Edat Moderna, de les invasions se n'encarrega l'exèrcit, mercenari o nacional, o ambdues coses ensems, a compte d'un Estat més fort que avassalla els vençuts al predomini absolut i despòtic d'un rei i una metròpoli llunyana i enemiga).

Havia caigut també la institució laica cabdal de l'Edat Mitjana: el feudalisme. Després d'una lluita t'ànica, el rei venç a poc a poc els senyors que limitaven el seu poder, a tal punt que, necessitava permís per a passar pel seu feude. Permis que molts cops no es concedí sense compensacions. S'estroncava del tot, també, la institució de la cavalleria i amb ella una idealitat que sostenia un ordre jeràrquic. La seva perllongació i supervivència a deshora agafarà sovint caïres caricaturescs. Només la literatura li dona un valor moral i social cada dia més lluny de la realitat. L'art militar sofreix un canvi lent; un nou element enemic de tot el ritual cavalleresc antic entra en acció: la pólvora. Huizinge troba una ironia de la sort que un model de cavaller errant, Jaume de Lalaing, morí de resultes d'una bala de conó. La cavalleria com el feudalisme declinaren en el segle XIII substituïdes per dues noves forces: la reiallesa i la burgesia dominadora de les ciutats.

En l'ordre social i econòmic per una banda, aquesta burgesia és cada dia més potent i rica i més necessària als règims nous dels Estats i mina els valors jeràrquics medievals. Per l'altra, aires de revolta inflamen els esperits dels pagesos. A darreries del segle XIV i durant el XV es desvetlla la compassió pel poble explotat pels funcionaris, expropiat i vexat pels guerrers i que viu en la més gran misèria. Escriptors i oradors religiosos ja no s'estan de manifestar a plena veu aquesta pietat. Algú ja troba irracional la diferència de classes: "Quan Adam fangava i Eva filava, qui era gentilhome?" pregunta John Ball. Aquesta pregunta revela la discussió de les jerarquies establertes. No tardaran a venir les envestides més fortes. El Renaixement les abrivarà, però elles foren creades molt abans. La revolta dels pagesos d'arreu d'Europa, l'aviva l'Edat Mitjana en minvar la seva espiritualitat i eficiència i davallar la seva estructura social. Els nostres pagesos de remença, els primers i gairebé únics que es lliberaren en aquells temps, repeteixen l'argument dels pagesos anglesos en revolta temps abans i que foren vençuts. L'argument també cerca aquella igualtat que recorda la pregunta de Ball. Deien: Déu donà la terra a Adam i d'Adam no se sap que fes testament i, per tant, era de tots els seus fills.